

Aspecte ale dinamicii lexicale în limbajul presei de azi. Despre cuvântul „șpagă”

NISTOR BARDU

Universitatea „Ovidius”, Constanța

Cercetătorii care au ca obiect de studiu limba română contemporană, ca și alți lingviști apropiați de acest domeniu, au semnalat cu promptitudine, în articole și studii de specialitate, uneori și în intervenții publice, noutățile din lexicul românesc de astăzi datorate transformărilor din societatea postdecembristă. Au fost remarcate noutatea reală a unor împrumuturi specifice economiei de piață din domeniul informaticii, telecomunicațiilor, politicii, presei etc. precum *management, a procesa, e-mail, lobby, a mediatiza*¹ etc., dar și noutatea aparentă a unor termeni cu implicații sociale cum sunt *accize, dividend, jandarm, prefect* etc., care, de fapt, au fost readuși în uz din fondul pasiv, unde intraseră în urma unei alte răsturnări politico-sociale, dar în sens invers, petrecută după al doilea război mondial².

Pe lângă asemenea elemente, lingviștii au evidențiat numeroase aspecte privind dinamica sensurilor în româna actuală, care a avut drept rezultat îmbogățirea lexico-semantică a limbii naționale³.

A fost remarcată schimbarea radicală a conotației unor termeni ca *bolșevic, comunism, marxism*⁴, care au suferit o adevărată degradare semantică, în timp ce *anticomunism, capitalism, concurență, proprietate particulară* etc. au avut parte de reabilitări conotative⁵ sau de adevărate înnobilări semantice⁶.

Unele neologisme, existente în limbă până în 1989 și aparținând unor limbaje specializate, în special stilului tehnico-științific, precum *a emana, a dezamorsa, a asana, a gira* etc. au căpătat sensuri noi, necunoscute înainte⁷.

În analizele lor, specialiștii s-au bazat cu preponderență pe materialul lingvistic oferit de presă, mai cu seamă de presa scrisă⁸, noutatea cuvintelor și sensurilor fiind evidențiată prin raportare la dicționarele existente: DLR, DEX, DN, DCR⁹ etc.

Comentând schimbările semantice din limba română de azi din perspectiva noului și vechiului, Valeria Guțu Romalo¹⁰, Mioara Avram¹¹ și alți cercetători au remarcat, între altele, prezența în discursul public scris sau vorbit a elementelor din limbajul familiar și argotic. Urmărind cu orice preț persuasiunea, o receptare cât mai favorabilă din partea cititorilor/ascultătorilor/telespectatorilor, ziariștii întrebuițează în textele lor „elemente stilistice discordante, depășind chiar și limitele <colorate> ale exprimării îngrijite”¹².

Dacă până la un punct, prezența elementelor lexicale și frazeologice specifice variantelor stilistice orale este justificată de intenția persuasivă a articolelor respective, prin abuzul de asemenea elemente, ziariștii în cauză demonstrează, în cel mai fericit caz, absența „sentimentului distincțiilor stilistice care cer adecvarea exprimării la condițiile de comunicare”¹³. De cele mai multe ori, însă, este vorba de lipsa de cultură, în general, și de lipsa de cultură lingvistică, în special, ceea ce a condus la exacerbară vulgarității și în consecință la „țigănirea” limbii române¹⁴ într-o bună parte a presei.

În cele ce urmează ne vom limita la câteva considerații în legătură cu prezența foarte frecventă a unui termen familiar în limbajul ziarului „*Adevărul*”, unul din cele mai citate cotidiene din România de azi. Este vorba de cuvântul *șpagă* urmărit de noi în toate cele 27 de numere din luna iulie 2002 ale ziarului în discuție.

Cu sensul curent de „*bacșiș, mită, șperț*”¹⁵, cuvântul *șpagă*, pl. *șpăgi* și derivatul său *șpagar* s-au aflat incluși în 9 titluri și/sau antetitluri și subtitluri de articole, după cum urmează:

1. Ca să nu „abuzeze politic”
Ministerul Muncii nu cere Procuraturii o anchetă în cazul șpăgilor
Ministrul Marian Sârbu declară că are deplină încredere în șpăgarii săi,
A, nr. 3738, 1 iul. 2002, p.1
2. În vreme ce în scandalul „Mită la AJOFM Bihor” capetele de acuzare se înmulțesc
Ministrul Muncii spune ca directorii șpăgari sunt victimele unui accident,
A, nr. 3739, 2 iul. 2002, p. 1, 18
3. La Brașov, în loc de dosare penale
Polițiștii șpăgari – muștrați cu prelegeri despre corectitudine,
A, nr. 3744, 8 iul. 2002, p. 11
4. Bacalaureatul la final:
Zeci de candidați demască șpaga dată pentru „îmbunarea” examinerilor,
A, nr. 3747, 11 iul. 2002, p. 1, 15
5. *Șpaga de la AJOFM Bihor urcă spre oficialii de la București,*
A, nr. 3752, 17 iul. 2002, p.13
6. În cazul șpăgarilor din Ministerul Muncii premierul vorbește singur
Ministerul Muncii n-are de gând să demareze nici o anchetă,
A, nr. 3753, 18 iul. 2002, p. 1
7. *Șpăgarii de la Ministerul Muncii – puși oficial sub acuzare,*
A, nr. 3758, 24 iul. 2002, p.1
8. Cazul „șpagă” – MMPS
R.Purde și S. Mecu – interogați pentru prima oară ca urmăriți penal,
A, nr. 3759, 25 iul. 2002, p. 14
9. La Ministerul Muncii
Purde și Mecu se jură că n-au luat șpagă, A, 3761, 27-28 iul. 2002, p. 1.

În cazul articolului *Ministerul Solidarității în corupție*, A, nr. 3756, 22 iul. 2002, p.1, termenul nu apare în titlu, dar se află în text, alături de cuvântul *țepe*, pluralul de la *țepă*, un alt termen din limbajul familiar și argotic intrat în limbajul presei.

Calculată pe zile, frecvența medie a lui *șpagă* și/sau a derivatului său *șpagar* în paginile ziarului, din perioada menționată, este de 1/3, adică o dată la trei zile (33,33%).

Pentru analiza frecvenței din interiorul unui articol, din cele citate *supra* l-am ales pe primul, intitulat *Ministerul Muncii nu cere Procuraturii o anchetă în cazul șpăgilor*. Textul articolului cuprinde 431 de cuvinte în sens jurnalistic („grup de litere aflat între două spații tipografice albe/blancuri”) ¹⁶. Dintre acestea, 6 sunt forme ale lui *șpagă* sau *șpagar*. Dacă le adăugăm și pe cele din titlu și subtitlu, atunci numărul este de 8, ceea ce înseamnă o frecvență de 2,41%.

Nu am remarcat conotații semantice deosebite, în toate contextele fiind vorba despre „bacșiș, mită, șperț” pentru *șpagă* și de „beneficiar de bacșiș, mită, șperț” pentru *șpagar*. Iată câteva exemple:

„Nici unul din cei suspendați duminică (!) nu este acuzat că ar fi luat vreun ban *șpagă*”;

„... asocierea *șpagarilor* cu numele celor doi funcționari a avut un strat politic...”;

„Din lista *șpagarilor*...”;

„Marian Sârbu a explicat că nu ia măsuri în scandalul *șpagarilor*”.

Credem că aspectele semnalate *supra*, ca și cifrele statistice sunt deosebit de elocvente pentru practica socială din România de azi. Poate că ziarul „Adevărul”, pe care îl considerăm un ziar echilibrat, exagerează uneori în uzitarea termenilor familiari și argotici, în general, și a lui

șpagă, în special, dar intenția periodicului respectiv de a atrage atenția opiniei publice asupra aspectelor negative din societatea românească nu poate fi pusă la îndoială. Când nu cad în vulgaritate – și în cazul „*Adevărului*” nouă ni se pare că nu cad – asemenea exagerări le găsim justificate pentru că vizează producerea unei reacții a societății civile la adresa răului social materializat în lipsa de responsabilitate a funcționarilor publici, corupție, mizerie morală.

De când datează?

Lazăr Șăineanu, 1896, nu înregistrează *șpagă* cu sensul „bacșiș, mită, șperț”, ci omonimul *șpagă*, cu sensul „spadă, baionetă” și varianta fonetică *șpangă*, comparat cu rus. *Špaga*¹⁷.

Nici Candrea-Adamescu, 1931, nu înregistrează *șpagă* cu sensul „bacșiș, mită, șperț”.

În DLRLC, 1958, vol. IV, *șpagă* apare cu glosa: „s.f. (ieșit din uz). Bacșiș, mită, șperț” și cu exemplul din romanul lui Cezar Petrescu *Întunecare*, vol. II, 1928, p. 199: „Nu pune la dispoziție vagoane decât cu <șpagă> la personalul din stații”.

Pe lângă acest exemplu în contextul DLR, 1978, include un alt exemplu, din romanul *Risipitorii* (ediția a III-a, 1969) al lui Marin Preda: „Oțelarii... nu susțin că șeful cu aprovizionarea ar lua <șpagă> direct de la cei de la cuptorul cincii”. În cadrul aceluiași articol se fac trimiteri și la *ALR* 1, 453/552, 1, 454/450, *Lexic regional* 32. De asemenea, alături de alți autori, este citat Iorgu Jordan cu lucrarea *Stilistica limbii române*, pentru articolul dedicat cuvântului *șpagă* cu sensul lexical „bacșiș, mită, câștig ilicit” (mai ales despre funcționari)¹⁸.

În lucrarea citată, Iorgu Jordan arată că *șpagă* a fost „foarte răspândit o bucată de vreme, după războiul din 1916-1918” și că „în ultimii ani a fost înlocuit prin *șperț*, care pare mai expresiv (din cauza scurtimei și a sunetelor)”¹⁹.

În legătură cu *etimologia* termenului în discuție, Jordan, 1975, 338, consideră pe *șpagă* identic cu *șpa(n)gă*: „sabie, suliță” și dă următoarea explicație: „gândindu-mă la faptul că controlul mărfurilor venite din străinătate se făcea cu ajutorul unui fel de suliță, pe care funcționarul vamal o vâra în balot, spre a vedea ce conține: de aici s-a ajuns, printr-o metonimie ușor explicabilă, la denumirea cu același cuvânt a bacșișului pe care negustorii îl ofereau vameșilor, pentru ca aceștia să renunțe la control. În cursul lecturilor mele n-am dar peste *șpagă* (și nici peste derivatul *șpagagiu*). În schimb, pe *șperț* (cu bogata-i familie: *șperțar*, *șperțărie*, *șperțuri*) l-am întâlnit adesea...”²⁰.

În ceea ce ne privește, credem, împreună cu autorii DLR că *șpagă* trebuie pus în legătură cu rus. *șpag*, scr. *șpag* „buzunar”²¹ mult mai apropiat de sensul cu care a circulat în trecut și circula și azi termenul în cauză.

Intrat, așadar, în limba română după primul război mondial, *șpagă* a cunoscut în perioada comunistă și mai cu seamă în perioada postdecembristă o întrebuințare extraordinară.

NOTE:

¹ Avram, 1997, 3-5.

² *Idem*, 1998, 31-35. Un inventar al cuvintelor recente în limba română îl găsim la Dimitrescu, 1997.

³ *Ibidem*, 31. Vezi și Guțu Romala, 1997, 7.

⁴ Guțu Romalo *loc. cit.*

⁵ Cf. Bidu-Vrânceanu, 1995, 38-45; *idem*, 1998, 34-44; Preda, 1992-1993, 483-490, 541-548, 19-28.

⁶ Preda, 1992-1993, 484.

⁷ *Ibidem*. Despre alunecări, deplasări, extensii, restrângeri, înnobilări și degradări de sens produse asupra cuvintelor în diacronie, vezi și Hristea, 1984, 18-21.

⁸ Preda, 1992-1993, 485, precizează că a parcurs, analizat și excerptat intensiv un număr de 30 de periodice. Bidu-Vrânceanu, 1998, 39, a avut în vedere exemple repetabile în situații-tip, multe din mass-media orale,

„cu șansă se a impune un sens nou în limbă, pe care să le aibă în vedere edițiile viitoare ale dicționarilor”. Dimitrescu, 1997, 12, ilustrează sensurile înregistrate în dicționarul său cu exemple din presă.

⁹ Vezi Bibliografia.

¹⁰ Guțu Romalo, 1997, 8.

¹¹ Avram, 1997 și 1998.

¹² Guțu Romalo, *loc. cit.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ Constatărea s-a făcut după monitorizarea posturilor România 1, TVR₂, Antena 1, PRO TV, PRIMA, TL7abc, OTV și România Actualități, Radio XXI, Europa FM, PRO FM, Contact, Uniplus, Total, România Tineret și Atomic, cf. Popescu și Aurelian, 2002, 4

¹⁵ Cf. DEX, 1984 s.v.

¹⁶ DSL, 2001, s.v. *cuvânt*.

¹⁷ Șăineanu, 1986, s.v. *șpagă*.

¹⁸ DLR, 1978, s.v. *șpagă*.

¹⁹ Iordan, 1975, 338.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ Vezi *supra*, nota 17.

Bibliografie și abrevieri:

- Avram, 1997 = AVRAM, Mioara, *Vocabularul actual al limbii române*, LLR, XXVI, 1997, nr. 3, p. 3-5;
- Avram, 1998 = AVRAM, Mioara, *Noutăți reale și noutăți aparente în vocabularul românesc actual*, LL, XLIII, 1998, vol. I, p. 31-3;
- Bidu-Vrânceanu, 1995 = Bidu-Vrânceanu Angela, *Dinamica vocabularului românesc după 1989. Sensuri „deviate” ale termenilor tehnico-științifici*, LL, XL, 1995, vol I, p. 38-45;
- Dimitrescu, 1997 = DIMITRESCU, Florica, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, 1997;
- Guțu Romalo, 1997 = GUȚU ROMALO, Valeria, *Nou și vechi în limba română actuală*, LL, XLII, 1997, vol III-IV, p. 5-9;
- Hristea, Sinteze = HRISTEA, Theodor (coord.), *Sinteze de limba română*, București, 1984;
- Iordan, 1975 = IORDAN, Iorgu, *Stilistica limbii române*, Editura Științifică, 1975;
- Popescu și Aurelian, 2002 = POPESCU, Diana, GHEORGHIȚĂ, Aurelian, *Limba română s-a țigănit, Adevărul*, Nr. 3730, 21 iunie 2002, p. 4;
- Preda, 1992-1993 = PREDA, Irina, *Îmbogățirea lexico-semantică a limbii române actuale (Cu privire specială la perioada postdecembristă)*, LR, XLI, 1992, nr. 9, p. 483-490; nr. 10, p. 541-548; nr. 11-12, p. 585-595; XLII, 1993, nr. 1, p. 19-28;
- Șăineanu, 1896 = ȘĂINEANU, Lazăr, *Dicționarul universal al limbii române*, București, 1896;

Sigle:

- A = „Adevărul”
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1984
- DLR = *Dicționarul limbii române (DLR)*, Serie nouă. Tomul XI. Partea I. Litera ș. București, Editura Academiei, 1978
- DLRLC, 1958 = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. IV, București, 1958
- DSL, 2001 = *Dicționar de științe ale limbii*, București, 2001
- LL = *Limbă și literatură*
- LR = *Limba română*

Résumé

Après quelques considérations introductives sur la dynamique lexicale du langage de la presse roumaine actuelle, l'auteur présente l'utilisation très fréquente du mot *șpagă* dans le journal „*Adevărul*”, le plus lu dans la société roumaine d'aujourd'hui. Considéré un mot représentatif pour l'état des choses concernant les fonctionnaires publics roumains du présent, l'auteur donne aussi quelques informations sur l'histoire et l'étymologie du terme respectif.